

ІСТОРИОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ (1991 - 2000 роки)

Приведений історіографічний та кліометричний аналіз навчальної літератури з історії України для вищих закладів освіти, виданої в Україні в 1991 - 2000 рр.

Anisiev Stepanik M. "Istoriograficheskiy i kliometricheskii analiz navchalnoy literatury z istorii Ukrainy dlya viisixh zakhladiv osvity, vydanoy v Ukraini v 1991 - 2000 rr."

Складовою частиною національного відродження, шлях до якого відкрило проголошення незалежної суверенної Української держави, є бурхливий розвиток в Україні історичної науки. Слабкі паростки нового, які з'явилися в ній на хвилі гласності наприкінці 80-х років, по-справжньому розкрилися протягом наступних років. Особливо помітно це виявилось в створенні нового покоління навчальної літератури з курсу історії України, який був запроваджений у всіх ланках освіти. У пропонованій статті міститься історіографічний та кліометричний аналіз навчальної літератури з вітчизняної історії для вищої школи України.

Перший посібник, підготовлений провідними істориками республіки (керівник авторського колективу - проф. Л.Г.Мельник), з'явився у 1991 р. Він називався: "Історія України. Курс лекцій у двох книгах" (Кн. I: Від найдавніших часів до кінця XIX ст., кн. II: XX ст.). Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР затвердило це видання як навчальний посібник для студентів вузів.

Представляючи даний курс лекцій, автори відзначили, що він є "першою спробою видання такого типу" і що він складений "з урахуванням сучасних наукових поглядів", при цьому уточнюються "ряд концептуальних положень, оцінок історичних подій та осіб"¹.

Дійсно, посібник несе на собі явні ознаки новизни: в ньому немає відвертої політичної риторики і навчань, як треба розуміти ті чи інші події з позицій марксизму-ленінізму, відсутні згадки про "буржуазно-націоналістичну фальсифікацію історії українського народу та ін."

В той же час на висвітленні ряду принципових питань відчувався вплив попередньої радянської історіографії, а звідси - непослідовність і нерішучість авторів у своїх висновках. Так, розповідаючи про дипломатичну діяльність Б.Хмельницького в 1650 - 1651 рр., автори не змогли відмовитися від застарілих оцінок. Тому з лекцій на цю тему, важко зрозуміти дипломатію Б.Хмельницького з турецьким султаном та молдавським господарем.

За усталеною традицією в рожевих тонах змальовується Переяславська рада. Про те, що на ній виникли суперечності між українською старшиною й російськими послами з приводу присяги, не згадувалося. Не говориться й про те, що не всі мешканці українських міст бажали присягати Московському царю.

Складних і неоднозначних подій другої половини XVII ст. автори торкаються побіжно й поверхово. Посібник не дає й відповіді на питання про причини незадоволення української громадськості політикою Петра I в Україні на початку XVIII ст., яка привела до переходу майже всієї генеральної старшини на чолі з гетьманом, частини козаків і більшості запорожців на бік Карла XII. Автори не наважилися чітко й неоднозначно висловитися щодо оцінки вчинку І.Мазепи.

Обрання П.Орлика гетьманом після смерті І.Мазепи лише констатується. Складені при виборах гетьмана "Пакти і Конституція законів і вольностей Війська Запорозького" названі "бендерівські статті", в яких "проголошувався протекторат Швеції над Україною і союз України з Кримським ханством"². Про те, що цей документ визначав політичний і соціально-економічний устрій незалежної Української демократичної держави і був вищим виявом української політичної думки початку XVIII ст. - автори не говорять. Нічого не говориться й про діяльність П.Орлика та його сподвижників в еміграції, спрямовану на захист інтересів України. Низку подібних прикладів можна продовжити.

В 1991 р. був перевиданий посібник І.К.Рибалки "Історія України. Дорадянський період". Друге видання вийшло в переробленому та доповненому вигляді. Зокрема, вступна частина містить періодизацію історії України, розкривається предмет і завдання курсу та подаються основні історіографічні джерела.

Але автор повністю зберіг існуючу радянську періодизацію історії, в основі якої лежить формаційна ознака. Підручник складається з двох частин: "Первіснообщинний лад. Період феодалізму" з найдавніших часів до 1861 р. та "Період капіталізму 1861 - 1917 рр." Основна увага сконцентрована на економічних

відносинах і антагоністичних протистояннях різних верств і класів. Автор зберіг російську схему виникнення давньоруської народності. Розглядаючи це питання, І.К.Рибалко пише, що українська народність виникла не в найдавніші часи і не відокремлено від російської та білоруської народностей. Усі ці грн братні східнослов'янські народи, на його думку, мають спільне коріння-давньоруську народність, яка сформувалась приблизно XIV - XV ст. Спираючись на неї, в підручнику вся історія дорадянського періоду розглядається як акт возз'єднання давньоруської народності, яка історично була розірвана. Московське князівство, царство, а потім й Російська імперія виступають, за висловом І.К.Рибалки, єдино можливим гарантом розвитку українських земель. Таким чином, автор, готуючи до перевидання свій посібник не врахував нових підходів, які вже на той час виявилися в трактуванні етногенезу українського народу.

В 1994 р. вийшов новий підручник І.К.Рибалка⁴. Автор значно розширює вступну частину, де розглядається виникнення та розвиток історичних знань до кінця XVIII ст. Оглядово подається українська історіографія XIX - початку XX ст. та радянської доби. Окрім цього автор звертає увагу на розвиток історіографії в українській діаспорі. З нових позицій І.К.Рибалко переглядає українську історію від первісності до кінця XVIII ст., з'являється нова назва періоду IX - першої половини XII ст. - "Доба Київської Русі" (раніше автор вживав назву "Ранньофеодальна держава Русь"). Історія українських земель продовжується в Галицько-Волинській та Литовсько-Польській державі. В XVI ст. на історичну арену виходить козацтво, саме воно, вважає автор, формує українську національну державу. Події 1648 - 1654 рр. розглядаються вже не як возз'єднання, а як приєднання України до Росії, де українські землі обмежувалися в автономії.

Таким чином, авторські посібники І.К.Рибалка та колективний курс лекцій, створений під керівництвом професора Л.Г.Мельника були першою спробою створення посібників нового типу. Вони виявилися типовими для того перехідного періоду. Автори прагнули зробити їх новаторськими і сучасними, але над ними продовжували тяжіти традиції та схеми попередньої історіографії. Названий недолік більш успішно долався в посібниках для студентів, що вийшли в наступні роки.

Велику роботу щодо створення нових посібників з історії України провели науковці та викладачі вищих навчальних закладів, зокрема курси лекцій випустили педагогічні колективи Київського університету ім. Т.Шевченка (1991), Миколаївського педагогічного інституту (1992), Київського інституту інженерів цивільної авіації (1993), Харківського автомобільно-дорожнього інституту (1993), Київського міжнародного університету цивільної авіації (1995), Київського політехнічного інституту (1996) та інші навчальні заклади⁵. В посібниках зваженішими стали характеристики тих чи інших подій та державних діячів, розширився матеріал про створення української державності в ході визвольної війни середини XVII ст., про події другої половини XVII ст., про український визвольний рух в Наддніпрянській Україні другої половини XIX ст., про боротьбу за відновлення української державності в 1917 - 1920 рр. та ін.

Вся ця навчальна література відрізнялася лаконічністю та стислим обсягом викладу, тому мала, як правило, назву "конспекти лекцій". Всі вони складаються з розділів назви яких відповідали темам лекцій, передбачених навчальною програмою. В деяких конспектах, особливо 1991 — 1993 рр. видання зберігалася радянська періодизація, і вони видавалися російською мовою. Лише поступово автори відходили від однобічності формаційного підходу її зверталися до висвітлення маловивчених проблем політичного, соціально-економічного, культурного, релігійно-церковного життя українського народу. Розглядаються різні соціальні верстви, стани та класи українського суспільства. Особлива увага приділяється державотворчим процесам. Українська історія в цих посібниках стала розглядатись за такими періодами:

1. Історичні корені українського народу¹. Київська Русь.
2. Українські землі в другій половині XIII - XV ст.
3. Запорізька Січ. Визвольна війна українського народу 1648 - 1654 рр.
4. Період гетьманської держави (друга половина XVII -XVIII ст.
5. Українські землі в складі Росії та Австро-Угорщини. Початок національного відродження (XIX -початок XXст.).
6. Україна в роки революції та громадянської війни (1917 - 1920 рр.).
7. Україна в 20 - 30-х роках.
8. Україна в роки війни та післявоєнної відбудови (1939 - 50-і рр.).
9. Радянська Україна в 60 - 80-х рр.
10. Україна на шляху суверенного розвитку.

Таким чином, періодизація посібників почала відповідати певним характерним етапам буття та політично-соціальним формам розвитку українського народу.

До випуску навчальної літератури з історії України Міністерство вищої та середньої спеціальної освіти України підключила Навчально-методичний кабінет з вищої освіти при Міністерстві, який в 1991 р. випустив курс лекцій з історії України, створений Б.Лановиком, З.Матисякевичем і Л.Тирсою. В 1993 р. Інститут системних досліджень освіти на основі курсу лекцій створив навчальний посібник, в якому зафіксовані якісно нові підходи до висвітлення багатьох проблем⁶. Автори спростовують і відкидають існуючу схему "общерусской" історії, на основі якої розвивалася російська, а потім й радянська історична

наука. Вони об'єктивно розкривають всю складність історичного процесу в Україні. Посібник містить нові нетрадиційні параграфи, в яких висвітлюється історія української еміграції та зародження до наших днів, аналізуються причини та обставини, що сприяли появі українських етнічних груп у зарубіжних країнах, аналізується їх соціально-економічний, політичний та культурний розвиток. Введено також новий розділ про українську символіку. Багато уваги приділяється драматичній історії України нового та новітнього часу.

Заслуговує увагу й підручник Лихолат О.В. і Лихолат А.О.⁷, розроблений і виданий Міжрегіональною академією управління персоналом. Він цікавий тим, що періодизація історії України подана в ньому згідно із загальноприйнятим нині поділом на три основні періоди:

1. Найдавніша та середньовічна історія України.
2. Нова історія України.
3. Новітня історія України.

Таким чином, підручник побудовано так, щоб у хронологічній послідовності розкрити основні періоди історії українського народу. Історія українського етносу розглядається на основних землях його оселення, а також висвітлюється історія предків слов'ян від найдавніших епох. Поряд з цим автори намагаються з'ясувати причини та обставини, що зумовили тривалий період бездержавного розвитку українського народу.

Своєрідною спробою підвести попередній підсумок розвитку історичної думки в умовах незалежності й подати нове прочитання вітчизняної історії стало двотомне видання "Історія України. Нове бачення", підготовлене працівниками Інституту історії України НАН України за участю вчених інших академічних установ та вузів країни під загальною редакцією академіка НАН України В.А.Смоля⁸.

В передмові автори стверджують, що дана книга покликана "дати правдиве уявлення про історичне минуле Української держави" і що вона знайомить широкий читачий загал "з останніми здобутками вчених-істориків, що ґрунтуються на документах і матеріалах, доступ до яких відкрила демократизація суспільного життя".

Матеріал подається у формі нарисів. В першому томі йдеться про події, що відбувалися на території України з найдавніших часів до початку ХХ ст. Автори, з наукових позицій аналізують літописи та нововіднайдені архівні документи, використовують кращі здобутки дореволюційної, радянської та зарубіжної історіографії і таким чином намагаються заповнити "білі плями" вітчизняної історії. Найважчі для остаточного вирішення питання давньої історії подаються у формі гіпотез: про причини зникнення племен трипільської культури, про походження слов'ян, про характер і форму Давньоруської держави ІХ - Х ст. та ін.

Автори радять обережно ставитися до такого болючого зараз питання, як питання про походження українського етносу. З цього приводу вони зазначають: "Говорячи ж про проблему етнічних українців, її не потрібно "опускати" в глибину тисячоліть, удревшувати - там народу, який би іменував себе так, нема. Наші предки мали свої самоназви, і всі вони справили свій вплив на формування духовної і матеріальної скарбниці українського народу, котрий вийшов на історичну арену дещо пізніше - вже в середньовічні часи⁹. Що стосується терміну "давньоруська народність", то думка авторів така: "...залишається безсумнівним науковим фактом походження українців, росіян і білорусів від народу Київської Русі, як би його не називати: давньоруською народністю чи східнослов'янською етнокультурною спільністю"¹⁰.

Велика увага приділена подіям другої половини ХVІІ ст., діяльності гетьманів І.Виговського, Ю.Хмельницького, П.Дорошенка. При цьому автори об'єктивно показують помилки і прорахунки їх політики.

Досить ґрунтовно висвітлюється й історія України ХVІІІ - ХІХ ст. Але найбільш цінним і корисним для викладачів став другий том видання, присвячений так званому радянському періоду в історії України. В ньому вперше на основі нових підходів і архівного матеріалу¹¹, що став доступним для дослідників, подано ґрунтовні нариси про Центральну Раду, Гетьманат П.Скоропадського, Директорію. ЗУНР. В загальному обсязі ці сюжети займають майже 30%. Крім архівного матеріалу автори використали праці й спогади провідних державних діячів того часу, таких як М.Грушевський, В.Винниченко, С.Петлюра, П.Скоропадський, П.Христюк, І.Мазепа, М.Шаповал, М.Ковалевський, С.Русова та ін. і періодичну пресу.

Читач вперше дістав багату інформацію про історичні умови і причини виникнення Центральної Ради, її соціальний і партійний склад, завдання й діяльність, про боротьбу Радянської Росії проти Центральної Ради, про обставини укладення й зміст Брестського договору, підписаного Центральною Радою з країнами Четвертого союзу та ін. Поданий матеріал свідчить, що Центральна Рада не була ні буржуазно-націоналістичною, ні контрреволюційною, про що твердила радянська історіографія. Вона зовсім не ставила завдання "роз'єднати" трудящих України і Росії перед лицем контрреволюції. Навпаки, Центральна Рада бачила Україну в складі демократичної Росії, і лише надзвичайно тяжкі обставини, у створенні яких головну роль відіграла Радянська Росія, змусили її проголосити повну самостійність УНР. Причини падіння Центральної Ради автори бачать в тому, що вона, проголосивши привабливі соціалістичні ідеї, не змогла реалізувати їх на практиці, чим визвала невдоволення трудящих мас. В подіях

періоду березня 1917 - квітня 1918 р., на думку авторів, відбилась вся складність і суперечливість українського визвольного руху. "Доба Центральної Ради, - пишуть вони, - продемонструвала гаму сильних і слабих сторін української революції. До перших слід віднести, за вдалим визначенням В. Винниченка, виродження нації, її швидку, хоч і недостатню політизацію, проголошення Української Народної Республіки. До других - відсутність необхідного політичного й державного досвіду в керманців Центральної Ради, їхню народницьку ідеологію, розуміння суверенної держави як засобу, а не сам о достатньої мети"¹¹.

Книга містить багатий матеріал, що висвітлює історію Української держави гетьмана П Скоропадського, Директорії, ЗУНР. Період Гетьманства автори оцінюють як період однієї соціально-політичної утопії часів революції: спроби побудувати українську державність на підвалинах консервативної ідеї. У цій ідеї не було національного українського підґрунтя, а соціальні засади виявилися надзвичайно кволими¹².

В цілому ж, підводячи підсумок визвольним змаганням в Україні. 1917-1920 рр., автори зазначають, що незважаючи на поразку, вони не пройшли безслідно. Саме під їх тиском, на думку авторів, "більшовики, : асновуючи державу нового типу на теренах колишньої російської імперії, не змогли нехтувати українське питання і змушені були встановлювати свою владу у формі національної державності"¹³.

Наступний період в історії України, починаючи від утвердження Радянської влади й до її падіння, теж р озглядається з принципово нових позицій. Тут читач знаходить цікавий матеріал про ставлення партійно-державного керівництва до рішення Політбюро ЦК РКП(б) замінити продрозкладку натуральним податком, про наслідки нової економічної політики в українській промисловості та сільському господарстві, про українізацію, про складний і суперечливий процес входження України до складу Радянського Союзу, про формування партійної диктатури тощо.

На основі раніше невідомого матеріалу всебічніше висвітлюються й такі кардинальні теми вітчизняної історії ХХ ст., як індустріалізація народного господарства, колективізація українського села, приєднання і західноукраїнських земель і їх радянізація, Велика Вітчизняна війна, десталінізація українського суспільства та ін. Віддається належне й ОУН-УПА в боротьбі проти німецько-фашистських окупантів на території України.

Автори аналізують соціально-політичні процеси, які почалися в українському суспільстві під впливом "перебудови" в СРСР і які поклали початок корінним змінам в його розвитку. Розповідається про вплив "гласності" на початок національного відродження, про формування багатопартійної системи і виникнення масових організацій, в тому числі й Народного Руху України, про загальне піднесення політичної активності громадян, яке завершилося прийняттям Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет України,

Безперечною заслугою авторського колективу даного видання було те, що він перший почав вивчення та висвітлення історії незалежної України. В нарисі "Україна незалежна" показаний процес формування Гі утвердження української національної державності, її міжнародне визнання, політичне життя, економічне становище й культурне життя в перші п'ять років існування.

Цікавим для українського читача є й розділ, присвячений українській діаспорі. З нього можна довідатись про чисельність українців та їх розселення в сучасному світі, про економічне становище й духовне життя > країнців у США, Канаді, Австралії, в країнах Південної Америки, в Європі, в країнах Сходу, про зв'язки зарубіжних українців з батьківською землею.

Поява двотомного видання "Історія України. Нове бачення" відіграла велику позитивну роль у становленні нового вузівського курсу вітчизняної історії. Сам двотомник, а також створений на його основі посібник¹⁴, розрахований на учнів старших класів, вчителів шкіл, гімназій, ліцеїв, студентів та викладачів спеціальних і вищих навчальних закладів, став серйозною підмогою при вивченні історії України, особливо ХХ ст.

Позитивним явищем у процесі становлення вузівського курсу історії України є поява авторських посібників, в яких науковці та викладачі мають можливість висловити свою, нерідко альтернативну точку зору на ті або інші історичні події. Серед таких привертають увагу посібники, написані О.Бойко, В.Борисенко, Н.Яковенко, Я.Грицака¹⁵. Всі воші рекомендовані Міністерством освіти України для студентів вищих навчальних закладів.

О.Боїтко дослідив суперечливий і драматичний період історії України- 20 -90-ті роїш ХХ ст. В підручнику історія України подається в контексті історичного розвитку тих держав, до складу яких тривалий час входили українські землі - СРСР, Польщі, Румунії, Чехословаччши. Різнопланова джерельна база (всього використано 247 джерел) дозволила автору висвітлити ряд проблем, які недостатньо розкриті в навчальній літературі. Зокрема, голод 1921 - 1923 рр. становище західноукраїнських земель в 20 - 30-х рр., ролі, України в міжнародній політиці напередодні та після Другої світової війни. Автор одним із перших дав періодизацію перебудовчим процесам з притаманною їм характеристикою.

В.Й.Борисенко у передмові до свого посібника зазначає, що пропонована ним книга - це "посібник перехідного періоду, коли застарілі або нав'язані суспільству концепції минулого України відкинуті самим

життям, а нових, які б базувалися на солідних монографічних дослідженнях усіх сторін історичного процесу, ще немає¹⁶. Тому автор вирішив висловити свою точку зору головним чином з двох питань: походження українського народу та виникнення й розвитку української державності.

Про власну концепцію походження українців В.Й.Борисенко висловився так: "У її основі лежить принцип безперервності етногенетичних процесів серед місцевих племен від зародження > скифський період і до їхнього завершення в часи Київської Русі"¹⁷. Український народ, на думку автора, уже в часи Київської Русі "постає перед світом як цілком сформована історична спільність спочатку під іменем "Русь", а потім "українці"¹⁸.

Витоки української державності він бачить у так званому Антському царстві, яке називає про українським державним утворенням.

Події 882 р. автор кваліфікує як "перший на Русі-Україні дворцевий переворот, внаслідок якого була скинута династія Києвичів, і владу захопили прибульці на чолі з Олегом". Олег та його наступники почали приєднувати до Києва пріаукраїнські та інші племена. Сформувався територія Київської держави, єдина для всього населення країни давньоруська мова. Її основою став "живий розмовний говір" "давніх русів-українців".

З боротьбою за українську державність Борисенко В.Й. пов'язує й виступ князя Михайла Глинського у 1508 р. В українських землях, зазначає він, активно діяв брат Михайла Василь, закликаючи київських бояр підтримати брата в намаганнях відібрати князівство з рук Литви й "відновити Київську державу". З приводу поразки Глинських автор висловлюється таким чином: "Так закінчилася остання спроба української аристократії силою завоювати державну незалежність, а собі місце в її уряді"²⁰.

Наступний етап боротьби за українську державність пов'язується з визвольною війною середини XVII ст. В ході війни, зазначає автор, було повалене польсько-шляхетське панування розпочато створення "Української національної держави республіканського типу"²¹. Такою є точка зору Борисенка В.Й. на дві актуальні й складні проблеми української історії. З нею можна не погоджуватися, але не можна не визнати її оригінальність і певну привабливість.

Автор іншого посібника Н.М.Яковенко в зверненні до читача так презентує свою працю: читач не знайде в цій книзі готової відповіді на всі запитання, тому що чималу частку з них автор так і полишає відкритими, особливо в питаннях, де поки що немає розробок належного рівня.

Серед проблем, на які автор збирається звернути увагу читача, названі такі: "Хто такі руси і яку роль вони відіграли в утворенні Київської держави? Як належить сприймати цивілізаційну спадщину Київської Русі? Як тлумачити церковні католицько-православні чи православно-уніатські взаємини в Україні XV -XVII ст. і чим стала для її народу Берестейська унія? Яку роль відігравала Польща (влада, церква, шляхта) у спалахові козацьких воєн? Чим була Хмельниччина - становою козацькою революцією, громадянською війною, війною за національне визволення? В чому причини "Руїни"? В яких формах побутувало (і чи побутувало взагалі) українство на Правобережній Україні XVIII ст.? З цього часу можна говорити про територіальне національне самоуправління українців?"

Оцінюючи цивілізаційну спадщину Київської Русі, Н.М.Яковенко не схильна її переоцінювати. "Патріотичною", але несерйозною вважає вона поширену в радянській історіографії тезу, що "філософська думка Київської Русі... збагатила філософську думку". Західноєвропейським мислителем, які сформувалися на античній спадщині, зазначає автор, "молода, варварська ще вчора Русь не мала чого протиставити, задовольняючись лише відблисками вченості, які потрапляли до неї коли прямо, а частіше - через болгарське посередництво"²². Інша справа - світська література. Тут Русь дала блискучі зразки. Прикладом є літописи, а особливо "Слово о полку Ігоревім", яке автор називає "знаменита поема, яка без перебільшення належить до перлин загальноєвропейської культури".

Торкаючись питання походження української мови, автор засвідчує свою прихильність до думки, згідно з якою протоукраїнські мовні риси спостерігаються вже в перших писаних пам'ятках Русі XI ст., а почали вони оформлятися вже в VI - VII ст.²³ Автор висловлює своє особисте бачення і багатьох інших проблем.

Новаторськими підходами до трактування проблеми української історії характерний посібник, створений Я.Грицаком. У центрі уваги автора - творення модерної української нації в XIX - XX ст. Я.Грицак вважає, що це центральна тема новітньої української історії. Під кутом зору цієї проблеми автор розглядає всі основні проблеми української історії за два останні століття, цьому підпорядкована й структура посібника. Таким чином, авторські посібники дозволяють зробити вузівський курс історії України не тільки повнішим, а й більш барвистим і цікавим.

Наприкінці 2000 р. вийшов з друку підручник з новітньої історії України, створений викладачами історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка²⁴. Це перша спроба створення підручника з вітчизняної історії, в якому автори відійшли від однобічних оцінок спірних питань української історії, характерних для попередніх посібників. Підручник є вагомим заявкою на відкриття серії стабільних підручників для вищої школи України.

Звичайно навчальна література з історії України не обмежується лише цим переліком. Зараз кількість її значно зросла, про що свідчать показники виданої навчальної літератури з історії України по чинаючи з 1990 р.

*Навчальна література з історії України для вищої школи, видана в 1990 - 2000рр.
(за кількістю назв)*

1	13	14	29	12	10	14	15	16	14	10
1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000

Ми ж звернули увагу лише на деякі підручники. Однією з характерних особливостей сьогодення є те, що на "книжковому ринку" навчальної літератури окрім колективних та авторських праць з'явилася спеціалізація підручників з історії України для вітчизняних та іноземних студентів, історичних та інших спеціальностей: технічних, військових, економічних.

Проведений нами аналіз дозволяє зробити висновок про значну активізацію в 1991 - 2000 рр. вчених, педагогів щодо створення нових посібників з вітчизняної історії для вищої школи. Якщо в 1990 р. вийшов інше один посібник, то з 1991 р. починається бурхливе наростання кількості навчальних видань. Всього, за нашими підрахунками, в 1991 - 2000 рр. в Україні видано 147 підручники, посібників, курсів лекцій з вітчизняної історії.

Повільніше проходив процес зміни змісту навчальної літератури. В посібниках, виданих в 1991 - 1993 рр. відчувається помітне тяжіння до старих стереотипів та ідеологічних схем, характерних для радянської історіографії. Особливо це виявилось в абсолютизації формаційного підходу до періодизації та трактування історичних подій. Для наступних років (1994 - 1999) характерна поява новаторських авторських посібників (О.Бойко, В.Борисенко, Н.Яковенко, Я.Грицак), нових за змістом посібників, створених колективами авторів (за ред. В.Смоляка). В 2000 р. з'явився стабільний підручник з новітньої історії України для студентів історичних факультетів університетів. Це відкрило новий етап в історіографії навчальної літератури - створення серії стабільних підручників для різних категорій студентства.

Історія України. Курс лекцій. У 2-х кн./за ред. Л.Г.Мельника. К., 1991. ²Там само. -1 кн. - С. 256. Рибалко І.К. історія Української РСР, Дорадянський період. К., 1978. - 591 с; 2-ге вид. перероб. і допов. - К., 1991. - 607 с, Рибалко І, Історія України. Ч 1. Від найдавніших часів до кінця XVIII ст. - Х., 1995; Ч. 2. Від початку XIX ст. до лютого 1917 року. - Х., 1997. та ін. ⁵История Украины: Конспект лекций в 4-х частях / Евсеев Е.Т., Канавенко С.А., Гребенюк В.В. и др. - Х., 1993, 1995; История Украины: Конспект лекций / Под общ. ред. В.Н.Гребенникова, - К., т>5: Історія України. Посіб. для інозем. студ. - К., 1996 та ін. Історія України: учб. посіб. / Б.Д.Ланових, З.М.Матисякевич, Л.А.Тирса та ін. - К., 1991. - 210 с; Історія України: навч. посіб. / Б.Д.Лановик, О.Д.Зубалій, З.М.Матисякевич, та ін. - К., 1993. - 277 с; Історія України: навч. посіб. / за ред. Б.Д. Лановика. - 2-е вид, перероб. - К., 1999. - 574 с. Лихолат О.В. Лихолат А.О. Історія України: Навч. посіб. - К., 1999. - 211 с. ⁸Історія України. Нове "ачення. У двох томах. Т. 1. - К., 1995. - Т. 2. - К., 1996.⁹Там само. - Т. 2. - С. 38.¹⁰Там само. - С. 90. "Там само. - С. 53. Там само. -С. 76. "Там само. - С. 100. "Історія України. Навч. посіб. -Під ред. В.А.Смоляка. -К., 1997. ¹⁵Бойко О.Д. історія України у XX ст.: навч. посіб. -Ніжин, 1994. - 284с; Борисенко В.Й. Курс української історії. З найдавніших часів до XX століття. - К.,1996; Яковенко Н.М. Нарис історії України. З найдавніших часів до кінця XVIII століття.

К. 1997; Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX - XX ст.: Навч посіб. 2-ге вид. - К., 2000. ¹⁶Борисенко В.Й. Вказ. праця. - С. 3. "Там само. - С. 4. ¹⁸Там само. -С. 4. ¹⁹Там само. -С. 47. -Там само. - С. ПО. ²¹Там само. - С. 188. ²²Яковенко Н.М. Нарис історії України. З найдавніших часів до кінця XVIII століття. - С. 54. ²³Там само. - С. 59. ²⁴Новітня історія України XX ст.: Підручник / Автор, кол. під кер. А.Г.Слюсаренко. - К., 2000.

Надійшла до редколегії 20 квітня 2001 р.